

**Gökçe, Faruk (2013), *Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Dil Araştırmaları 05, Ankara, 262 s., ISBN 978-975-456-116-6**

**Dilek Ergönenç Akbaba\***

Son yıllarda Türkçede birleşik fiillerin bir alt kolu olan tasvir fiilleri konusu üzerine yapılan çalışmalarında, özellikle yüksek lisans ve doktora tezlerinde artış gözlenmektedir. Yüksek lisans tezlerine göre çok daha kapsamlı olarak hazırlanan ve bir kısmı basılan doktora tezlerinin çoğu aynı yıllarda çalışılmıştır.<sup>2</sup> Bu çalışmaların en önemlilerinden biri de Faruk Gökçe'nin 2007 yılında Hacettepe Üniversitesi'nde doktora tezi olarak savunduğu ve daha sonra yayımladığı "Gramerleşme Teorisi ve Türkçe Fiil Birleşmeleri" adlı eseridir.

Tasvir fiilleri, bilindiği üzere; şekilce zarf-fiil kuruluşundaki bir asıl fiilin, bir yardımcı fiile bağlanması sonucu meydana gelmektedir. Yardımcı fiil, kendisinden önceki asıl fiilin gösterdiği durum veya hareketi tasvir eder, çeşitli bakımlardan onun yapılma şeklini gösterir. Yardımcı fiil tek başına tasvir fiili değildir. Tasvir fiili, yardımcı fiilin zarf-fiille birlikte oluşturduğu yapıdır. Faruk Gökçe'nin bu çalışması, Türkçe fiil birleşmelerinin bir alt türünü oluşturan tasvir fiillerinin (art-fiil) tarihsel ve modern Oğuz Türkçesi çerçevesinde, yine işlevsel, tarihsel ve karşılaştırmalı dilbilimi geleneklerinin ulaştığı sonuçlara göre ele alınıp incelenmesiyle meydana getirilmiştir.

Johanson'a göre Türkçedeki tasvir fiilleri (Alm. Verbalkompositionen, hilfsvorbverbindungen; İng. descriptive verbs, compound verbs, standart Türkiye Türkçesinde tasvirî fiiller, tasvir fiilleri veya birleşik fiiller); Germen ve

\* Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümü, dileker@gazi.edu.tr.

2 Tasvir fiilleri üzerine yapılan yüksek lisans tezleri: Aydeniz, Süleyman (1995), *Türkiye Türkçesinde Tasvirî Fiiller ve Fonksiyonları*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi); Çiloğlu, Meral (2008) *Anadolu ve Rumeli Ağzlarında Tasvirî Fiiller*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne (yayımlanmamış yüksek lisans tezi); Şahin, Savaş (2008), *Türkmen Türkçesinde Tasvirî Fiiller Üzerine Örneklî Bir Çalışma*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara (yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Tasvir fiilleri üzerine yapılan doktora tezleri: Tulum, Mehmet Mahur (1997), *Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (yayımlanmamış doktora tezi); Demirci, Kerim (2006), *Kazakh Verbal Structures and Descriptive Verbs*, Dunwoody Press (University of Wisconsin-Madison 2003); Akbaba, Dilek Ergönenç (2011) *Kazak ve Nogay Türkçesi Yazı Dillerinde Tasvir Fiilleri*, Grafiker Yayınları, Ankara (Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005); Tan, Ali (2011) *Kırgız Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, TDK Yayınları, Ankara (Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2005); Yıldız, Mustafa (2005) *Yeni Uygur Türkçesinde Tasvir Fiilleri*, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayımlanmamış doktora tezi).

Slav dillerindeki ön-fiillere (präverbs) benzemektedir. Bu yüzden son yıllarda tasvir fiilleri için *postverbs* “art-fiil” terimi kullanılmaktadır. F. Gökçe de burada her iki unsuru da fiilden oluşan *fiil + fiil* şeklindeki yapılar; yani tasvir fiilleri için *art-fiiller (postverbs)* terimini tercih etmiştir. Gökçe’ye göre *art-fiiller* terimi, standart Türkiye Türkçesindeki tasvir fiiller veya tasvir fiilleri terimini içermesinin yanında, bu terimlerin karşılama yetersiz kaldığı “görünüş zamanlı kategorilere” de işaret ettiği için daha kullanışlıdır. Çalışmada; kılımış “aktionsart” ve görünüş zamanlı kategorileri işaretleyen yapılar ele alınmıştır.

Gökçe, 262 sayfadan oluşan çalışmasında, sadece Oğuz Türkçesindeki gelişimi değil, Türk dilinin en erken metinlerinden günümüzdeki modern yazı dillerine ve ağızlarına uzanan gelişim seyrini de değerlendirmiştir. Çalışmada art-fiil birleşmeleri (tasvir fiilleri) konusu, şimdiye kadar yapılan pek çok makale, tez vb. çalışmadan farklı olarak, dilbiliminin gramerleşme (grammaticalization) ve fiil görünüşü (verbal aspect) bakış açıları ile ele alınmıştır. Gökçe; Türkçede fiil birleşmelerinin, bir gramerleşme zinciri sonucu ortaya çıktığını ileri sürmekte ve çalışmasını da bu teorinin kuralları çerçevesinde ele aldığını belirtmektedir. Bu bakımdan çalışmasının ilk bölümünde bu teoriyi ayrıntılarıyla incelemiştir. Türk dilinde fiil birleşmeleri; kılımış türlerinin yanında, aynı zamanda görünüş zamanlı kategorileri de işaretlemektedir. Gökçe, ortaya çıkan bu bakış açısı değerlerinin, dilbiliminin fiil görünüşü kolu çerçevesinde incelendiğini ifade eder. Art-fiil yapıları (tasvir fiilleri); Gökçe’nin ifadesiyle, söz dizim tekniğinin yoğun gramerleşme süreçleri ile dilin ilerleyen aşamalarında bağımlı biçimbirmlere kadar gidebilen bir gelişim sergilemesinin ifadesidir.

Çalışma, Giriş’le başlamakta ve üç ana bölümden oluşmaktadır. Bunlar, I. Bölüm “Bir Gramerleşme Süreci Olarak Fiil Birleşmeleri”, II. Bölüm “Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmelerinin Yapısı”, III. Bölüm “Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmelerinin İşlevleri ve Anlamları”dır. Çalışmada “Sonuç” bölümünün ardından “Bilimsel Kaynaklar” ve “Edebiyat Kaynakları” ile, eserde geçen kaynakların yazarlarından oluşan bir de “Dizin” yer almıştır.

“Giriş” bölümünde Konu, Yöntem, Kapsam, Oğuz Türkçesi ve Sınırları, Literatür, Araştırmanın Veri Alanı ve Sınırları, Kısaltmalar, Yazı Çeviri Sistemi ve İşaretler yer almaktadır. Çalışmanın hemen başında yer alan “Konu” başlığı altında verilen bilgiler ilgi çekicidir. Gökçe, tasvir fiilleri ile ilgili daha önce yapılan çalışmalarda yer alan Türkmencedeki *B + çık-*, Türkiye Türkçesinde *-A bil-*, ile *başla-*, *bitir-* gibi yardımcı fiillerle yapılan tasvir fiillerine çalışmasında yer vermemiştir. Bunun da gerekçesini şöyle açıklamaktadır: *B + çık-* yapısı Oğuz yazı dillerinde ve ağızlarında dil temasları sonucu kullanım alanı bulduğu için bu çalışmaya dahil edilmemiştir. Yine çalışmanın sınırları kılımış (aktionsart) ve görünüş zamanlı kategorileri işaretleyen yapılardan oluştuğu için, Standart Türkiye Türkçesinde iktidar bildiren *-A bil-* gibi kiplik bir kategori burada yer

almamıştır. Standart Türkiye Türkçesinde *başla-* ve *bitir-* fiilleri ise; ünlü veya ünsüz zarf-fiil ekleriyle birleşirken ortaya çıkan yeni yapıda gerçek anlamını koruduğu için çalışmaya dahil edilmemiştir.

Çalışmada Klasik Osmanlı Türkçesi öncesi için kullanılan Eski Anadolu Türkçesi, Eski Türkiye Türkçesi, Eski Osmanlıca gibi adlandırmalar yerine daha kapsayıcı olduğu için Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un "Türk Dili Tarihi"nde önerdiği "Eski Oğuz Türkçesi" terimi tercih edilmiştir.

Gökçe'nin çalışmasında kullandığı literatür oldukça geniş kapsamlıdır. Araştırmanın veri alanı ve sınırları çizilirken, art-fiil birleşmelerinin Oğuz Türkçesindeki gelişiminin ele alındığı bu çalışmada, sadece modern dillere değil, tarihsel metinlere de başvurulduğu ifade edilmiştir. Art-fiil yapılarını tanıklamak için Eski Oğuz Türkçesinin 13.-14. yüzyıldaki en erken tarihsel metinlerinden 16.-17. yüzyıldaki geç metinlere kadar uzanan bir veri alanı gözden geçirilmiş; Oğuz Türkçesinin modern yazı dillerindeki ve ağzlarındaki tanıklarına ise bu alanda yazılmış gramer, sözlük, derleme metinler vb. dil malzemesi üzerinden ulaşılmıştır. Çalışmanın asıl inceleme alanı Oğuz Türkçesi olmasına rağmen art-fiil yapılarının tarihî gelişimleri de burada incelenmiştir. Böylelikle gramerleşme zincirlerinin aşamaları ele alınmaya çalışılmıştır. Eserde art-fiil yapıları, Türk dilinin bütün tarihî dönemlerine ait altmıştan fazla metinden tanıklanmıştır.

Çalışmanın I. Bölümü'nde, "Bir Gramerleşme Süreci Olarak Fiil Birleşmeleri" başlığı altında "1. Gramerleşme ve Fiil Birleşmeleri İlişkisi" konusu *tur-* fiili özelinde bir paragraf ile açıklanmış, "2. Gramerleşme Teorisi ve Tarihi" başlığı altında bu teorinin dilbilim tarihinde ortaya çıkışı ve gelişimi konuları hakkında bilgi verilmiştir.

Gramerleşme terimi ilk defa Saussure'ün öğrencisi olan Antoine Meillet tarafından dilbiliminin konuları arasında gösterilmiştir [Meillet, Antoine (1912) *L'évolution des formes grammaticales*, *Rivista di Scienza* 12: (26), Milan]. Gramatikal biçimlerin bağımsız sözlüksel birimlerden geliştiği tezinin ortaya çıkışı ise daha eskidir ve ilk defa Fransız filozofu Étienne Bonnot de Condillac'ın 1746 tarihli Fransızca eserinde bu konudan bahsedilmiştir. Condillac, eserinde fiillerdeki kişi eklerinin, kişi zamirlerinin ekleşmesinden, zaman kategorilerinin ise zaman bildiren zarfların ilgili kök ile birleşmesinden ortaya çıktığını belirtmiştir. Gökçe; Humboldt'tan Gabelentz'e, Kurylowicz'ten Givón'a, Hopper'dan Traugott'a, Haspelmath'a kadar birçok dilbilimcinin gramerleşme teorisi hakkında verdikleri bilgileri bu bölümde özetlemektedir.

"3. Gramerleşme Süreçleri" başlığı altında, bu teorinin birbiriyle ilişkili üç etkileşim mekanizması sonucunda ortaya çıktığını belirten Gökçe, bu mekanizmaları; A. Anlamsızlaşma (desemanticization): B. Kategorisizleşme (decategorialization) 3. Erozyon (veya ses indirgemesi) olarak gösterir ve bu

basamakları ayrı ayrı açıklar.

A. Anlamsızlaşma (desemanticization): Anlam içeriğindeki kayıp, B. Kategorisizleşme (decategorialization): Bağımsız sözlüksel birimlerin ya da az çok gramerleşmiş birimlerin biçim söz dizimi özelliklerinde meydana gelen kayıp, C. Erozyon (veya ses indirgemesi): Ses yapısındaki kayıptır. *Tur-*, *yat-*, *ol(t)ur-* bu süreçlerin hepsinden etkilenen tasvir fiilleri veya art fiiller arasındadır.

Gramerleşme teorisinde genel kabul gören ve bu teorisin ortaya çıkma aşamaları ile ilgili Lehmann'ın (2002) teklif ettiği bir şemayı da veren Gökçe, yukarıda belirtilen basamakların dışında, gramerleşme süreçleriyle ilişkilendirilebilecek yenileme, katmanlaşma, ayrılma vb. süreçlerden de bahsetmektedir.

Çalışmanın II. Bölümü “Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmelerinin Yapısı” ana başlığı altında oluşturulmuştur. Bu bölümün ilk konusu “1. Fiil Birleşmelerinin Dış Yapısına Genel Bir Bakış”tır. *Ana fiil + Zarf-fiil + Yardımcı fiil* şeklinde olan yapının zarf-fiilleri olarak gösterilen A ve B işaretleri ise şu şekilde açıklanmıştır: A işareti, çalışmanın kapsamına giren yazı dillerinde ve ağızlarında yaklaşık olarak  $-(y)I$ ,  $-(y)U$ ,  $-(y)A$  şeklinde; B işareti ile karşılanan  $-(y)Ip$ ,  $-(y)Up$  şeklindeki ünsüz zarf-fiil eki ise /p, b, f, v/ sesleri ile karşımıza çıkmaktadır. Burada A ve B zarf-fiil eklerinin farkını da ortaya koyan Gökçe, A zarf-fiil ekinin bir olayı kendi sınırları içerisinde seyir hâlinde iken kavrayan *ara sınırlılığa* işaret ettiğini, ünsüz B zarf-fiil ekinin ise kılınış türüne göre değişen ve kritik sınırın aşılmış olduğu bir noktada kavrayan *art sınırlılığa* işaret ettiğini belirtir.

Ana bölümdeki “2. Zarf-fiil Terimi” başlığı altında bu terim açıklanmakta, “3. Zarf-fiil Yapılarının Seviyeleri” başlığı altında ise Türkçe fiil birleşmelerine kaynaklık eden zarf-fiil yapılarının muhtemel dört seviyesi bulunduğu işaret edilmektedir. Johanson'a (1991) göre Türkçedeki zarf-fiiller, Batı dillerindeki bağlaçlarla karşılaştırılabilecek görevleri yerine getiren bağlayıcıları hatırlatır. Johanson'un ifade ettiği bu seviyelerden “Seviye 4”, çalışmanın ana konusunu oluşturan art-fiil yapılarının ortaya çıkmasını sağlayan seviyedir. Seviye 3 ve Seviye 4 arasındaki farkların ele alınmasının ardından, “4. Fiil Birleşmelerinde Niteleme İlişkileri”, “5. Alt Sıralı Fiil Birleşmeleri” gibi konular ele alınmıştır. Türkçede *yazıp dur-* fiilinde tamlayanın tamlanandan önce gelmesi kuralının, tamlananın tamlayandan önce gelmesi şeklinde tersine döndüğünü anlatan Gökçe, bu çalışmada alt sıralılık diye karşılanan bir söz dizimsel yapıdan bahseder. Bu yapı Avrupa dilbiliminde *hypotaxis* veya *subordination* şeklinde adlandırılmaktadır. Buna göre Kırgızcada yer alan aşağıdaki cümle örneklerini veren Gökçe, bunların hangi seviyelere ait olduğunu da gösterir:

*Oqu-p tur-du.* “Sürekli okudu.” (Seviye 4)

*Oqu-p turdu.* “Okudu ve /sonra (ayağa) kalktı.” (Seviye 2) Avrupa dillerinde ard arda sıralılık gösteren böyle bir yapıda sıklıkla “ve, sonra” bağlacı kullanılmaktadır.

Gökçe, “5.1. A ve B Zarf-fiilleri” başlığı altında bu zarf-fiilleri özellikle Johanson’un çalışmalarına göre ele alıp açıklar. Birçok dilde şu üç bakış açısının varlığını ifade eden Johanson standart Türkiye Türkçesinde bunlardan sadece ilk iki görünüş türünün bulunduğunu belirtmektedir. Bunlar; *ara sınırlılık* (bir olayı süreç içerisinde gelişen bir olay olarak kendi sınırları içinde ele alır, Latin dillerindeki şimdiki zamanın hikâyesi gibi), *art sınırlılık* (bir olayı, o olaya ilişkin sınırın aşıldığı noktadan itibaren ele alır, İngilizcedeki geçmiş zaman gibi), *an sınırlılık* (bir olayı, olaya ilişkin sınıra erişildiği noktada ele alır, Rusçadaki geçmiş zaman gibi). Burada Gökçe, yine Johanson’un ifadesiyle ön dönüşümlüler, son dönüşümlüler, dönüşümsüzler şeklinde fiilleri de gruplandırır.

“5.2. A + Yardımcı Fiil” başlığı altında ünlü zarf-fiil eklerindeki çeşitlilik üzerinde durulmakta, fiil tabanlarının tek veya çok heceli olmasına göre ünlü zarf-fiil eklerinden hangilerinin geldiği burada ele alınmaktadır.

“5.3. B + Yardımcı Fiil” başlığı altında ünlü zarf-fiil ekine göre daha fazla kullanılan ünsüz zarf-fiil unsurunun aslî olarak art sınırlı bakış açısına dayalı fikirleri ifade ettiğini belirten Gökçe, burada bazı birleşmelerdeki işlev çeşitliliğinin yanlışlıkla karıştırmalara yol açabilecek görünürdeki çok anlamlılık tehlikesini Tuva Türkçesi örneğinde verir. Birçok lehçede ses indirgemesi sonucu B zarf-fiil ekinin geride hiçbir iz bırakmadan kaybolabildiğini Hakas Türkçesi örneğinde yine bu başlık altında anlatır.

“6. Art Arda Sıralı Fiil Birleşmeleri” konusu içinde Türk dilindeki daha çok alt sıralı söz dizimi kuralı ile oluşturulan fiil birleşmelerinden bahsedilmektedir. Bu çalışmada belirtilen birleşmeler art arda sıralılık şeklinde ifade edilmektedir.

Bu bölümde N. Demir’in art sıralı söz dizim yöntemi ve kip ekleri aracılığıyla kurulan birleşik fiiller sorununu ele aldığı yazısından da ayrıntılı bir biçimde bahseden Gökçe, *art arda sıralılık* > *alt sıralılık* gelişimi üzerine birkaç görüşü de bu bölümde ele almıştır.

A ve B gibi en eski zarf-fiil işaretçilerinin bir zamanlar cümle bitirici yüklemeler olarak işlev görüp görmedikleri konusunu da tartışan Gökçe, mesela modern Türk yazı dillerinde ve ağızlarında, *B + turur* biçiminden indirgenliği açık olan yalın B biçiminin bitimli bir kullanım sergilediğini de burada ifade eder. Konu, modern Türk lehçelerinden Rusçaya, Tacikçeden Halaççaya çeşitli dil ve lehçelerde soruşturulmuştur.

“7. Yardımcı Fiiller” ana başlığı altında Gökçe, öncelikle “7.1. Yardımcı Fiil Kavramı” başlığında bu fiillerin evrensel bir gramer kategorisi oluşturup oluşturmadığı üzerinde durur ve bu konudaki delilleri ele alır. “7.2. Bir

Gramerleşme Süreci: Yardımcı Fiiller” konusunda ise yardımcı fiilin somut ve şematik içeriklerin soyut gramatikal kavramların ifadesinde kullanıldığı bilişsel bir süreç olduğu belirtilmektedir. Gökçe’ye göre bu dilbilimsel sürecin bir ucu somut bağımsız sözlüksel yapıya bağlıyken, diğer ucu daha büyük gramatikal yapılara dayalı *Fiil = Zaman, Görünüş ve Kip* zincirlerine bağlıdır. “7.3. Temel Olay Şemaları” başlığı altında ise gramatikal yapıların kökenleri üzerine yapılan çalışmalardan elde edilen en temel gözlemlerden birinin bu kavramların son derece soyut olmaları bilgisini veren Gökçe, gramatikal şekil bilgisinin sözlüksel yapılardan geliştiği belirtir. Bu bölümde “Temel Olay Şemaları”, “Yer Şeması” ve “Kaynak-Hedef” şeklinde üç şemaya yer verilmiştir. Temel olay şemalarında yardımcı fiillere kaynaklık ettiği varsayılan genel fikirler ve fiiller yer almaktadır. Yer şemasında ise tarihî ve modern Oğuz lehçelerindeki art fiil yapılarına kaynaklık eden sözlüksel birimler verilmiştir. Kaynak ve Hedeflerin yer aldığı şemada ise yer şeması, hareket şeması, eylem şeması, istek şeması vb. şemaların ifade ettiği görünüşler yer almaktadır. Buna göre temel olay şemaları gramerleşme süreçlerinde çok yönlü bir gelişim sergilemekte, *tek biçim tek anlam* ilkesi yerine *tek biçim çok anlam* ilkesi doğru görünmektedir. Burada T. Kuteva’nın *Hint-Avrupa, Fin-Ugor ve Sino-Tibet* dil aileleri içindeki 11 dil örneği temelinde yardımcı fiiller konusunu ele aldığı çalışmasından da burada bahsedilmiştir.

Çalışmanın III. Bölümü eserin asıl inceleme bölümüdür. Bu bölümde “Oğuz Türkçesinde Fiil Birleşmelerinin İşlevleri ve Anlamları” ana başlığı altında, yardımcı fiiller I. Grup ve II. Grup olmak üzere iki ana gruba ayrılmıştır. Bu ayrımı yaparken yardımcı fiillerin işaret ettiği kılınış ve görünüş kategorilerini dikkate aldığını ifade eden Gökçe’ye göre kimi yardımcı fiiller belirgin bir şekilde kılınış türlerini işaretlerken *tur-*, *yat-*, *ol(t)ur-* ve *yor-* yardımcı fiilleri birçok yazı dilinde kılınış türlerini işaretlemenin yanı sıra görünüş zamanlı kategoriler olarak da işlev görmektedir. Buna göre I. Gruptaki *bar-*, *bê:r*, *kâl-*, *kê:t-*, *ka:l-*, *kod-*, *ya:z-* gibi yardımcı fiiller ana fiildeki eylemi niteleyen (tasvir eden) kılınış türlerini işaretlemektedir. Gökçe; buna rağmen *bar- kê:t-*, *kâl-* yardımcı fiillerinin Oğuz Türkçesinin bazı ağızlarında görünüş zamanlı kategorileri işaretleyebildiğini ifade eder.

Gökçe bütün fiil birleşmelerinde öncelikle bu yapının Eski Türkçede sergilediği gramerleşme süreçlerini örneklerle incelemiştir. Modern Türk yazı dillerinde ve ağızlarında konuyu örneklerle ele aldıktan sonra belirtilen yapının Oğuz Türkçesi yazı dillerinde ve ağızlarında sergilediği durumu ele almıştır.

Fiil birleşmelerinin ilki 1.1. B+BAR- başlığı altında verilmiştir. Bu yapı Gökçe’nin ifadesiyle süreklilik, başlama, tezlik, yaklaşma gibi kılınış türlerinin yanı sıra, kesin şimdiki zaman ve bitmişlik gibi görünüş zamanlı kategorilerin işaretlenmesinde de işlev görmektedir. Konu yukarıda belirtildiği üzere önce

Eski Türkçede ve modern Türk yazı dili ve ağızlarında, sonra da Oğuz Türkçesi yazı dili ve ağızlarında ele alınmıştır. Konuyla ilgili örnekler Türkmen Türkçesi ile Anadolu ağızlarından Muğla ağızı üzerine yoğunlaşmıştır.

1.2. A+BAR- yapısı; ilerleyici nitelikteki süreklilik kılınışı başta olmak üzere, başlama, alışkanlık, yaklaşma vb. kılınış türlerinin yanında kesin şimdiki zaman görünüş zamanlı kategorisini işaretlemektedir. Konu yine Eski Türkçe ve modern lehçe ve ağızların incelenmesinin ardından eski Oğuz Türkçesiyle Azerbaycan Türkçesi ağızlarına ait örnekler üzerinden değerlendirilmiştir.

1.3. B+BÊ:R- başlığı altında yapının düzenli bir yarar kılınışını işaretlediği ifade edilmektedir. Konunun Oğuz lehçesinde tanıklandığı lehçe Türkmen Türkçesi ve ağızlarıdır.

1.4. A+BÊ:R- konusunun anlam alanı üzerinde daha ayrıntılı durulmuştur. Bu fiil birleşmesi, çalışmada yarar kılınışı şeklinde adlandırılan bir gramatikal işaretçi konumuna gelişebilirken, aynı zamanda başlama, tezlik, süreklilik, ihmal, kolaylık vb. kılınış türlerini de gösterir. Konu diğer başlıklarda olduğu gibi Eski Türkçe, modern lehçe ve ağızların yanı sıra Eski Oğuz Türkçesi, Anadolu ağızları, standart Türkiye Türkçesi, Türkmen Türkçesi gibi pek çok lehçe ve ağızda tanıklanmıştır.

1.5. B+KÄL- yapısı süreklilik, alışkanlık gibi kılınış türlerinin yanında fiisel yönelim kategorisini ve bitmişlik, kesin şimdiki zaman gibi görünüş zamanlı kategorileri işaretlemektedir. Konu, Eski Oğuz Türkçesi, standart Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Anadolu ağızlarında tanıklanmıştır.

1.6. A+KÄL- şeklindeki fiil birleşmesi sözlük anlamını büyük ölçüde korumakla birlikte süreklilik ve tezlik kılınışı başta olmak üzere birtakım kılınış türlerini işaret etmektedir. Konu Eski Oğuz Türkçesi ve standart Türkiye Türkçesinde tanıklanmıştır.

1.7. B+KÊ:T- yapısı, süreklilik kılınışı, bitmişlik görünüş zamanlı kategorisi ile fiisel yönelim kategorisini işaretlemektedir. Konu diğer bütün fiil birleşmelerinde olduğu gibi Eski ve modern lehçe ve ağızlarından sonra; Eski Oğuz Türkçesi, standart Türkiye Türkçesi, Anadolu Ağızları, Azerbaycan Türkçesi, Türkmen Türkçesinde tanıklanmıştır.

1.8. A+KÊ:T yapısı süreklilik kılınışını ifade eder. Bu fiil birleşmesi, Eski Oğuz Türkçesinde, standart Türkiye Türkçesinde, Anadolu ağızlarında mevcuttur.

1.9. B+KA:L- yapısı hem bitmişliği hem de sürekliliği gösterir. Konunun Oğuz Türkçesine ait örnekleri Eski Oğuz Türkçesi, standart Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi ve Türkmen Türkçesine aittir.

1.10. A+KA:L- fiil birleşmesi yoğun biçimde standart Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde tanıklanabilmektedir. Gökçe, fiilin ön dönüşümlü ve iki evreli olduğunu belirterek dönüşüm sonrası ortaya çıkan *bu durumda kalmak/ bu durumda kalmaya devam* etmek anlamlı ikinci evresinden de bahsetmektedir. Eski Oğuz Türkçesinde yapı süreklilik kılınışını işaretlemektedir.

1.11. B+KOD- bitmişlik işlevinin yanında ana fiildeki eylemin tamamen, iyice gerçekleştirildiğini bildiren bir tür kuvvetlendirme edatı işlevi de sergilemektedir. Yapı Eski Oğuz Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve Anadolu ağızlarında tanıklanmaktadır.

1.12. A+KOD- yapısı gramerleşme çalışmalarında bitmişliği, tamamlanmışlığı işaretlemektedir. Çalışmada Eski Oğuz Türkçesinde yapının süreklilik anlamı üzerinde durulmuştur. Anadolu ağızlarında süreklilikten çok eylemin başlangıç aşamasını da işaretleyen bu yapı geniş bir kullanım alanına sahiptir. Gerek Eski Oğuz Türkçesinde gerekse standart Türkiye Türkçesinde ve ağızlarında *alıko-* şeklinde tanıklanan fiil birleşmesi ise Gökçe'ye göre art-fiil değil ön-fiildir.

1.13. A+YA:Z- yaklaşma kılınışı şeklindeki işleviyle, hem modern Türk lehçelerinin pek çoğunda hem de Eski Oğuz Türkçesiyle standart Türkiye Türkçesinde ve Anadolu ağızlarında yaygın olarak kullanılmaktadır.

“2. Grup Yardımcı Fiiller ve Gramerleşme” ana başlığı altında bu gruba dahil edilen *tur-, yat-, ol(t)ur-* ve *yo:rı-* yardımcı fiilleri üzerinde durulmuştur. Bu yardımcı fiiller Türk yazı dilleri ve ağızlarında genel bir eğilimle ilerleyici bir bakış açısı ile süreklilik kılınışını işaretlemektedir. T. Kuteva'nın konuyla ilgili makalesi bu bölümde incelenmiş ve yardımcı fiiller Kuzey Germen dilleri, Bulgarca, Korece vb. dünya dillerinden de tanıklanmıştır.

2.1. B+OL(T)UR- Türkçede ilerleyici, bitmemişlik bakış açılarını ve süreklilik, tekrar, sıklık gibi kılınış türlerini göstermektedir. Konu diğer yardımcı fiillerde olduğu gibi önce Eski Türkçe ve modern Türk yazı dilleri ile Eski Oğuz Türkçesi, Türkmen Türkçesi ve ağızları, Türkiye Türkçesi ve ağızlarında tanıklanmıştır.

2.2. B+TUR- şeklindeki fiil birleşmesi, bir yandan süreklilik, devam ettirme, tekrarlama, alışkanlık gibi kılınış türlerini, diğer yandan da ara odaksal kesin şimdiki zaman ve art odaksal sonuçsal geçmiş zaman şeklinde iki farklı görünüş zamanlı birimi işaretlemeye ve yenilemeye kullanılmaktadır. Çalışmada konu eş zamanlı ve art zamanlı olarak ayrıntılarıyla incelenmiş, konuyla ilgili Eski Oğuz Türkçesinden standart Türkiye Türkçesi, Azerbaycan, Türkmen Türkçesi, Anadolu ağızları, Türkmen Türkçesi ağızlarına kadar birçok lehçe ve ağızdan tanıklar getirilmiştir.

2.3. A+TUR- süreklilik, devamlılık, alışkanlık, tekrar gibi kılınış türleriyle



ara odaksal kesin şimdiki zaman ilk yenilemesine katılan bu yapının, söz konusu işlevleri işaretlemesinde Gökçe'ye göre A zarf-fiilinin ara-sınırsal değerinin önemli bir rolü söz konusudur. Konu önce eski ve modern yazı dillerinden sonra da Oğuz Türkçesi yazı dilleri ve ağızlarından tanıklanmıştır.

2.4. B+YAT- gramerleşmenin süreklilik kılınışını ve daha sonra ek bir gramerleşme süreci ile kesin şimdiki zaman şeklinde adlandırılan bakış açısını işaretleyen üç durum fiilinden biri olan *yat-* fiiliyle yapılan bir fiil birleşmesidir. Konu önce eski ve modern Türk lehçelerinde ve ağızlarında, Oğuz Türkçesi lehçe ve ağızlarında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

2.5. A+YO:RI- yapısında Gökçe, gramerleşmenin başlangıç aşamasında ilerleyici fikirleri işaretleyen *yo:ri-* fiilinin yoğun bir gramerleşmeyle birçok Oğuz yazı dili ve ağızında ekleşmek suretiyle görünüş zamanlı bağımlı bir biçimbirime doğru gelişim gösterdiğini ifade eder. Bu fiil birleşmesi eski ve modern Türk lehçe ve ağızlarıyla Oğuz Türkçesinde ayrıntılarıyla incelenmiştir.

2.6. B+YO:RI- yapısında; *yo:ri-* fiilinin art-sınırsal B zarf-fiili ile birleşerek genel süreklilik, tekrar, alışkanlık kılınışını işaretlenmektedir. Konu eski ve modern Türk yazı dilleri ve ağızlarıyla Oğuz Türkçesi yazı dili ve ağızlarında tanıklarıyla incelenmiştir.

Çalışmanın IV. BÖLÜM'ü "SONUÇ" bölümüdür. Gökçe'nin çalışması "V. KAYNAKLAR" bölümü ile sona ermektedir.

Faruk Gökçe'nin bu çalışmasının çok derin bir ön çalışmanın ardından gerçekleştirildiği açıktır. Yabancı kaynakların oldukça fazla kullanıldığı çalışmada, çevirisi yapılan bazı cümlelerdeki anlatım bozuklukları çalışmada anlaşılması zor kısımlar yaratsa da, konunun çok ayrıntılı olarak ele alınması yüzünden bu durum hoşgörülebilir. Çalışmada eski ve modern bir çok lehçe ve ağız tanıklanmış, ancak modern Oğuz lehçelerinden biri olan Gagavuz Türkçesi tanıklanmamıştır. Yine de Faruk Gökçe, daha önce konuyla ilgili yapılan çalışmalarda ele alınmayan yöntemleri [gramerleşme (grammaticalization) ve fiil görünüşü (verbal aspect)] kullanarak Türkiye'de yapılan çalışmalar içinde bir ilki gerçekleştirmiştir. Çalışmanın hem yöntem ve içerik hem de kullandığı zengin kaynakça bakımından, bundan sonra Türkçede gramerleşme (veya gramatikleşme), art fiiller (tasvir fiilleri), fiillerde görünüş, kılınış vb. konularda yapılacak olan çalışmalar için ufuk açıcı ve yol gösterici nitelikte olduğunu düşünmekteyiz.